

KOOLIÜENDUSLANE

EESTI ÕPETAJATE LIIDU PEDAGOOGILISE TOIMKONNA
JUURES OLEVA KOOLIÜENDUSRÜHMA BÜLLETÄÄN

Nr. 6.

Mihklikuu 1938.

5. aastakäik.

Ilmut 8 korda
aastas

Tellimishind eraldi „Õpetajate Lehest“ 50 s. aastas.

Aabitsa-kursus.

Joh. Käis.

„Iga algus on raske“. See rahvatarkus on väga tabav ka lugemis- ja kirjutusõpetuse esimeste sammude — aabitsa-kursuse kohta. Just aabitsa vallutamine on raskeim osa kogu õpetusest. Seevastu on keele õppimine lapsele hoopis kerge, ja kõnelemisvõime on juba varase lapseea saavutus. On otse imesteldav, kui kergesti, õieti mängides sooritab laps kõige selle raske töö, mida nõuab keele häälikute tajumine, nende järeleaimamine ning kordamine ja veelgi rohkem — häälikute tähendusest arusaamine kõnes (vt. J. Hollo, Kasvatuse teooria, lk. 50).

Lugema-õppimine edeneb pikkamisi, suure vaevaga. See teebki aabitsa-kursuse vastutavaimaks tööks õpetajale, kellelt nõutakse suurt oskust ja head meetodilist vilumust, et mitte teha vigu. Vead aabitsa-kursuses võivad põhjustada raskeid lugemistakistusi, mis ilmnevad veel kaua pärast esimese lugemis- ja kirjutamisõpetuse kursuse lõpetamist, 3.—4. õppeaastalgi. Paljas tuupimine ja huvitu töö ähvarduste ja karistuste saatel võib jätta lapse hingesse sügavaid hirmuelamusi, mis alateadvusest mõjule pääsedes veeretavad lapse õppimisele, ka päris kerges töös, üsna raskeid takistusi.

Kahjulikuks, isegi päris lubamatuks tuleb pidada vaadet, et algklassides võivad õpetada nõrgemad õpetajad, sest arvatakse ekslikult selle astme õpetuse kõige kergema olevat. Nii võib

mõtelda ainult inimene, kel puudub õige arusaamine algõpetuse põhjapanevast tähtsusest kogu edaspidisele õppimisele. Just 1. klassi õpetajalt on nõutav hea kasvataja takt ja põhjalik metoodika tundmine.

Möödunud sajandite kestel on leiutatud ja kasutatud väga mitmesuguseid lugema-õpetamise meetodeid. Neid kõiki siin käsitleda ei luba piiratud ruum. Selleks pole otsest tarvidustki, sest need iganenud lugema-õpetamise viisid pakuvad enamasti huvi vaid ajaloolisest küljest.

Tänapäeva algõpetust, järelikult ka aabista-kursust rajame a r e n e m i s - ja l a p s e p s ü h h o l o o g i a l e, samuti ka katseliste uurimustele kasvatus ja õpetuse alal. Peatume algul mõnel üldisel küsimusel lugema-õpetamises.

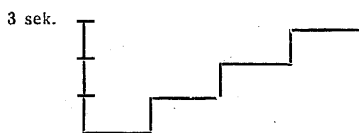
Millest tulevad algajale lugemise raskused? Psühholoogilisest küljest on lugemine üsna keerukas protsess. See algab sümbolite tähtede tajumisega. Igal tajutud tähel on oma tähendus, — seda tuleb mõista. Tähed seisavad reas; sellal kui silm tabab järgnevaid tähti, peame eelmisi meeles pidama. Kõik tähed sõnas tabatud, ühendame nad mõistuse abil tervikuks, mida samuti peame mõistma. Ühtaegu sellega peame kujutlema igale tähele vastavaid kõneorganite liigutusi ja lõpuks sooritama need liigutused (ka vaikselt lugemisel ilmnevad need liigutused, algajal üsna märgatavalt). Seda ülekaalus mõistuslikku protsessi saadavad ka tunde- ja tahtelemendid, mis huvitava lugemisaine puhul on üsna tugevad. Niiviisi moodustubki terve kompleks psüühilisi nähtusi ja protsesse, mille tulemuseks on siis lugemine, see ülitähtis vahend teiste inimeste mõtete mõistmiseks, kuigi me neid ei näe ega kuule.

Õige lugema-õpetamise viisi leiutamisel on tähtis veelgi ligemalt tunda lugemisprotsessi iseärasusi, eriti lugemisõpetuse alguses. Lugemisel ei liigu silm pidevalt tähelt tähele, sõnalt sõnale. Silm vajab lühikesi peatusi, et me võiksime tabada tähe või teatava täherühma pildi, seda mõista ja oma kõneelundid n-õ. valmis seada vajalikeks lugemisliigutusiks. See saavutatud, nihutavad silmalihased silma nägemistelje järgmisele tähele või tähtede rühmale, kus silm jälle peatub, jne. Niisugune lugemise mehhanism meenutab mõnevõrra kirjutusmasina kirjutusvõlli liikumist — lühiajaliste peatustega, mille jooksul paberile lüüakse tähekuju.

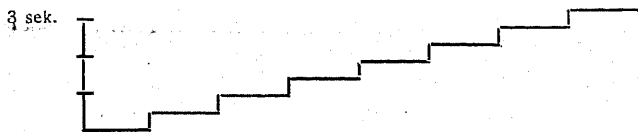
Tekib küsimus, mitu tähte võib silm tajuda korraga. Lugemisõpetuse algastmel, esimesel tutvumisel tähtedega, tajub lapse silm korraga vaid ühe tähe. Harjutustega tõuseb see arv kahele, kolmele. Suuremat tähtede arvu „aabitsajüngrid“ harilikult tabada ei süüda, kuid täiskasvanuil, olenedes tähelepanuvõime ulatusest ja loetava teksti raskusastmest, võib korraga tajutavate tähtede arv tõusta üle 5.

Sellest psühholoogilisest tõsiasiast on selge, et alguses tähtede kokkulugemine sõnaks võtab palju rohkem aega kui vilunud lugejal. Täiskasvanugi laskub tagasi sellele lugemisastmele, kui tal näiteks tuleb lugeda teksti ebaselge, raske kirjaga või vähetuntud keeles. Siis osutub paratamatuks lugeda pikkamööda, aeglaselt, saates ka oma vaikeski lugemist kõneelundite liigutusega, nagu seda teevad lapsed.

Graafiliselt võiks kirjeldatud lugemisprotsessi kujutada trepi- taolise kõverana, nii et aeg liigub alt üles, lugeja silm aga libiseb rida mööda vasakult paremale.

Joon. 1. Aeglane lugemine (raskematel kohtadel pikemad peatused, ka korraga tajutud tähtede arv ei ole ühesugune).

Joon. 2. Kaks korda kiirem lugemine.

Kas oleks võimalik täpselt mõõta lugemiskiirust? See on teostatav üsna lihtse katsega. Laseme õpilasel vaikselt, segamatult lugeda mõnda pala ja mõõdame täpselt aja, mis kulus lugemiseks. Jagades siis aja (sekundites) loetud silpide arvuga saame l u g e m i s k i i r u s e sekundites või sekundi murdosas. See katse sobib üheainsa isiku luegmiskiiruse määramiseks.

Kui tahame leida lugemiskiiruse näit. terve klassi õpilastel, siis peab katse käiku muutma. Katseks võetakse üks ja sama

lugemispala, mida lapsed varemini pole lugenud. Katse alustatakse täpselt ühel ja samal hetkel ja lõpetatakse samuti, näit. 5 minuti möödumisel. Sinna kohta, kuhu lugemisel jõuti, pannakse teatav märk (püstkriips, ristike). Siis tuleb leida, mitu silpi on lugenud iga õpilane, ja siingi jagada aeg silpide arvuga. Nii-sugused katsed on väga soovitatavad kogu algkooli ulatuses.

Meil seni pole laste lugemiskiirust uuritud. (Loodetavasti hakatakse seda tegema juba lähemal ajal, sest paljud kursused ongi iseseisvaks tööks valinud niisuguse ülesande.) Võiksime tuua siin ühe uurimuse andmed Soome algkooli 2. klassi laste kohta, mis vanuselt vastab meie 1. õppeaastale¹⁾. Selle katse põhjal on jagatud lapsed kolme rühma — kiired, keskmised ja aeglased lugejad. Arvud on järgmised:

	Aega 1 silbi kohta	Arvult
Kiired lugejad . . .	0,42—0,90 sek.	40%
Keskmised	0,91—1,55 sek.	35%
Aeglased	1,56—6,10 sek.	25%

Väga tähtis on see seik, et ka täiskasvanute lugemiskiirus on üsna tunduvalt erinev. Ühest esialgsest katsest õpetajatega selgus, et kiiremad lugejad jõudsid antud ajaga (5 min.) 3—4 korda kaugemale kui aeglased lugejad.

Mida sellest peame järeldama? Lugemiskiirus on üks sünnipäraseid omadusi. Ta kasvab küll üldiselt harjutustega, nii et vanemate klasside õpilased loevad algajaist palju kiiremini, kuid igal vanus- (või vilumus-) astmel ilmnevad ikkagi suured erinevused lugemiskiiruses. Aeglaselt lugejast ei saa kunagi kiiret lugejat, samuti kui ei saa muuta aeglast temperamenti kiiresti reageerivaks.

Õppetöös, eriti lugemisõpetuse algastmel, on sellel tõsiasjal suur tähtsus. Õiges töökorralduses peame õpetust individualiseerima, nii et iga õpilane võiks täiesti rahulikult lugeda temale vastavas töötempo, töösammus. Kiirustada neid, kes oma loomult kuuluvad aeglaste lugejate hulka, ei ole õige, see annab ennem negatiivseid tulemusi. Kes õpilastest omab aeglast loomu, peaks õpetaja teadma juba esimesil õppepäevil. Kuidas aga teos-

¹⁾ A. Salo, Puhumisen ja lukemisen opetus, lk. 47.

tada õpetuse individualiseerimist, seda on käsitletud pikemalt teisel (vt. J. Käis, Isetegevus ja individuaalne tööviis).

Teistest lugemisoskuse omadustest tuleks panna tähele täp-
sus t. On lapsi, kes küll loevad nobedasti, „soravalt“, kuid eksi-
vad sageli, näiteks jättes vahele tähti või lugedes neid valesti.
Teised lapsed seevastu kuigi loevad aeglaselt, eksivad vähe. Täpne
võib olla ka kiire lugemine ja võidakse lugeda aeglaselt, kuid
siiski vigadega.

Lugemise täpsus kasvab osalt harjutustega. Tuttavat, hästi
äraõpitud pala loetakse tavaliselt õigemini kui uut, tundmatut
ainet. Kuid siingi avaldub lugeja sünnipäraseid omadusi, nimelt
tähelepanu täpsus. Ebatäpset tähelepanu saab küll mõnel määral
õpetuse ja harjutusega parandada, siiski ei ole see viga kõrval-
datav. Sedagi psühholoogilist seika peame arvestama lugema-
õpetamisel ja lugemisoskuse hindamisel.

Siis veel üks küsimus: milline suhe on lugemisoskuse ja
andekuse vahel? Kas tähendab aeglane või üldse puudulik luge-
mine ka üldist andekehvust? Kas on hea lugeja alati ka andekas
õpilane? Neid küsimusi on soovitatav uurida (ja üks ülesanne ise-
seisvaks tööks ongi selt alalt). Siinkohal toome vaid A. Salo uuri-
muste tulemused 2. õppeaasta laste kohta. Need annavad järgmise
kokkuvõtte:

Andekus	Lugemisoskus (%-des)		
	Hea	Keskmine	Nõrk
Andekad lapsed	64	12	24
Keskpäraseid	54	15	31
Nõrgad	30	17	53

Need arvud näitavad, et üldiselt on nõrku lugejaid rohkem nõr-
kade (ja keskpärase) laste hulgas, kuid üsna suur % (24) nõrku
lugejaid esineb ka andekate laste seas. Samuti osutub tervelt 30%
üldiselt väheandekaid lapsi headeks lugejaks.

Jättes kõrvale mitmesugused teised probleemid, millel on roh-
kem tähtsust hilisemas õpetuses, võiksime nüüd peatuda tegelikel
küsimusil aabitsa-kursuses.

Millal alata aabitsa-kursust, s. o. esimesi samme lugema-õpe-
tamies? Selles lihtses küsimuses ei ole kasvatusteadlaste ja tege-
like õpetajate keskel üksmeelt, iseäranis maades, kus lapsed tule-

vad kooli nooremalt kui meil, Eestis. Kesk-Euroopa riikides algab enamasti koolikohustus 6. eluaastaga (Inglismaal koguni 5. eluaastaga). Loomulikult ei oska nii noored lapsed veel lugeda ega kirjutada ja aabitsaga alatakse alles koolis. Siin peetakse üldiselt vajalikuks enne lugemisõpetuse algust arendada laste suulist väljendust ja ravida nende kõnevigu. See vaade on õige, sest korraliku lugemise eelduseks on puhas, selge kõne, ja 6-aastased lapsed tõepoolest vajavad kõigepealt kõneharjutusi ja -ravi. Tavaliselt kestab see eeltöö lugemisõpetuses paar kuud, mõned õpetajad algavad aabitsa-kursust alles poole aasta pärast.

Meie koolides on olukord sootuks teine, sest lapsed tulevad kooli $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ -aastastena. Umbes 50% neist juba t u n n e v a d tähti, mõned oskavad ka pisut kirjutada, — neid on juba kodus õpetatud lugema ja kirjutama. See on muidugi iseküsimus, kas kodune õpetus oli hea või halb, kuid selge on, et meie koolides tuleb alata aabitsa-kursust koolitöö alguses. Ka need lapsed, keda pole kodus õpetatud, tulevad kooli suure õppimishimuga ja lootusega, et nad koolis võivad õppida lugema, kirjutama, arvutama. Neid oskusi peame õpetama juba esimesil koolipäevadel ka sellepärast, et liitklassistes koolides osutuvad iseseisvad tööd hädavajalikeks. Kaht esimest koolinädalat ainult uustulnukatega tulebki kasutada selleks, et teha esimesed sammud lugemis- ja arvutusõpetuses.

Koolides, kus liitklasse ei ole (sellised on peaaegu eranditult kõik linnakoolid), oleks küll kasulik mõned päevad või terve esimene koolinädal jätta süstemaatilise õpetusest vabaks. Mängudes, lauludes, vabas keskustelus võiks siis õpetaja tutvuda oma kasvandikega. Lapsed harjuksid üksteisega, tutvuksid koolikorruga. Vaba-õppejutu tunnid oleksid ka heaks ettevalmistuseks järgnevale lugema-õpetamisele.

Liitklassistes maakoolides võiks niiviisi mööda saata paar esimest koolipäeva ja siis kohe asuda aabitsa vallutamisele.

Aabitsa-kursuse 1. aste: suured antiikva tähed.

Lugema-õpetamist rajame järgmistele kindlatele põhimõtetele:

- a) esimestena õpitavate tähtede trükikuju olgu lihtne, selge, et lapsed võiksid tähti ka mitmel viisil kujutada;

- b) raskusi tuleb ületada järk-järgult: ainult üks raskus korraga;
- c) õpetus käigu arenemispsühholoogilist teed: õpetame lugema samal viisil, kuidas laps ise õpib kõnelema.

A. Millised tähed vastavad esimesele nõudele? Peaaegu kõigi metoodikute üksmeelne arvamus on: suured antiikva tähed. Nad esinevadki kõigis eesti (samuti soome) aabitsates, välja arvatud mõni üksik vananenud aabits. Saksamaal, kus viimasel ajal on antiikva kiri täiesti kõrvale heidetud ja asendatud gooti kirjaga, algab muidugi ka aabits gooti tähtedega.

Antiikva kirja lihtsus on vastuvaieldamatu. Selle kirja selgust ja lihtsust suurendab ka asjaolu, et paljud tähed on siin sümmeetrilised, näiteks: O U A (Ö Ü Ä) V I H M T E D. Sümmeetriat ei esine sugugi gooti tähtedes.

Iseäranis selged on antiikva tähed n.-ö. nöörikirjas, ilma paisudeta. Seesugust kirja aabitsates tarvitataksegi. Alles hiljem tuuakse sisse ka paiskiri, mida tavaliselt tarvitatakse raamatutes, ka lasteraamatutes. Sel puhul huvitav seik: täpsed uurimised on tõendanud, et täiskasvanule, kes juba hästi oskab lugeda, on paiskiri selgem kui nööri, sest paisud teevad tähekuju teravamaks. Et suured antiikva tähed (trükitehnikas: versaalid, majusklid) enamasti koosnevad sirgetest osadest, on neid hõlpus kujutada: „maalida“, paberist lõigata, tikkudest koostada. Kuid ka niisuguste tähtede, nagu O U D jne. kõverused on lihtsamaid ja ei tekita suuri raskusi algajalegi kujutamisel.

B. Üks raskus korraga — on didaktilisi põhinõudeid, mille vastu patustada algõpetuses ei tohi. Aabitsa-kursuses on see nõue veelgi kaalukam, sest on ju lugema-õppimine kõige raskem osa õpetusest. Selle nõude kohaselt tuleb aabitsa-kursuses tarvitada ainult üht kirjaliiki, suurt antiikvat. Suurte ja väikeste tähtede (või koguni kirjatähtedegi) kõrvuti õppimine ei ole õige. Sääraseid aabitsaid ei saa pidada ajakohasteks. Väikestele tähtedele minnakse üle alles siis, kui kõik suured antiikva tähed on tutavad ja lugemist selles kirjas ka küllaldaselt harjutatud.

Rutata väikeste tähtede õpetamisega pole mingit tarvidust: ega laps ikka saa lugeda raamatut, kui kõik tähed selged pole. Et aga viimasel ajal tarvitatakse suuri tähti sageli ka ärisiltidel

ja kuulutustel, siis võib laps oma esimestki lugemisoskust rakendada kohe elus ja sellest endale rahuldust leida.

C. Kolmas põhinõue väärrib erilist tähelepanu, kuigi meie senistes aabitsais arenemispsühholoogilist teed ei ole kasutatud.

Kuidas areneb lapse keel ja kõnelemine? Siin märkame kohe 3 põhiastet: h ä ä l i k u d või häälotsused, ü k s i k s õ n a d, l ü h i l a u s e d. A-aa, la-la, am-am jne. on lapse esimesed häälotsused kõnelemise eelharjutustena. Kuid nendega laps väljendab ka oma tundeid, soove. Iga ema tunneb kohe lapse hääle tooni järgi, mis laps tahab ütelda. Neist häälotsusist kujunevad ka laste esimesed omaloodud sõnad, mille tähendust teavad jällegi vaid kodused.

Juba 1. eluaasta lõpupoolel hakkab laps kordama täiskasvanuult kuulnud sõnu, kuigi ta nendest veel aru ei saa. Peagi hakkab laps üksikuidki sõnu k õ n e l e m a, s. t. seob sõnu teatava sisuga, kujutlustega, elamustega. Looduse ja loomade hääle järelaimamine on nüüdki veel tavaline nähtus (vau-vau = koer, muu = lehm jne.).

Iga lausunud sõna on lapsele sisuliselt palju rohkem kui üksik sõna. Sellega väljendab ta oma mõtteid, elamusi. „Vau-vau“ võib tähendada lapse suus näiteks: see koer on minu hea sõber; see on paha loom, mingi ta minema. Tarvis on vaid kuulata lapse sõnade tooni ja jälgida ka tema miimikat ja liigutusi, et mõista õigesti lausunud sõna tõelist tähendust. Niiviisi on sel arenemisastmel üksik sõna lapsele terveks lauseks.

Juba 2. eluaasta lõpus hakkab laps tarvitama ka lühilauseid. Paari-kolme sõnaga ütleb siis laps pikema mõtte, väljendab oma soove, tundmusi. Järk-järgult kasvab lapse kõnelemisvõime ja juba 4—5-aastasena suudab ta üsna arusaadavalt väljendada oma mõtteid harilikus kõnekeeles.

Oli juba alguses rõhutatud, et kõnelemisoskuse omandab laps iseendast, ilma õpetuseta. Lugemiskunst aga nõuab vaevarikast tööd. Seda vaeva vähendame tunduvalt, kui käime lugema-õpetamiselgi arenemispsühholoogilist teed ja kordame samad astmed, mis laps on juba läbi teinud keeleõppimisel: tähtedega tutvumisel kasutame niipalju kui võimalik loomulikke hääli ja häälotsusi, harjutame uue tähe lugemist koos tuttavate tähtedega üksikutes sõnades ja siis loeme lühilauseid, mis moodustavad mõttelise teraviku, lapsepärase lookese.

Tähtede esitamine.

Küsimusel, millises järjekorras tuleb õpetada tähti, pole olulist tähtsust, sest tegelikult käsitleb iga õpetaja tähti niisuguses järjekorras, nagu see esineb koolis tarvitusel olevas aabitsas. Mingit ainukehtivat tähtede järjestust aabitsas seni leiutatud ei ole ega saagi seda leida. Iga aabitsa autor taotleb sellist järjekorda, mis võimaldaks paremini sobiva harjutusaine koostamist. Enam-vähem üldiseks on kujunenud võte, et esimeste tähtedena õpetatakse eesti keeles A I U L M N jne., viimastena aga H J.

Tähtede esitamisel kasutatakse meil enamasti normaalhääliku ehk elamusmeetodit (fonoomilist meetodit), See meetod ei ole rakendatav ainult mõnede helitute häälikute puhul, näit. D, B ja ka J esitamisel. Elamusmeetodi olemus selgub ehk parimini konkreetseist näiteist.

Tähed A, I, U. Nendele tähtedele vastavaid häälikuid vaadeldakse alul üksikult, siis ka kaksikhäälikutena AI, AU, UI. Hääliku esitame lühikeses lapsepärases lookeses. Näiteid: Ants tuli kooli. Siin nägi ta palju lapsi. Ta nägi ka oma sõpra Heinot ja hüüdis rõõmsasti: „Aa! Sina juba siin!“ — Hüüame kõik; Aa! Pikemalt, lühidalt. — Selle hääle võime koguni üles kirjutada. Tahvlile ilmub A. Jne. — Anni, Elli ja Elmo mängisid peitemängu. Anni otsis peidusolijaid. Leidski Elmo kapi tagant. — Ii! Vaata, kus sa oled! Järgnevad samad võtted, mis A esitamisel. — Lapsed läksid metsa marjule. Leeni noppis ilusaid marju mättalt. Ei pannud tähelegi, et oli teistest maha jäänud. — Uu! Kus te olete? — Uu! vastasid Laine, Ilmo ja Vello...

Lähtumiseks sobib hästi käsitledav kodulooline aine, koolielu, laste kodune elu. Nii seome aabitsa-kursuse algusest peale muu tööga üldõpetuse põhimõttel. Et lähtumine oleks õigem, tuleb vaid panna tähele hääliku iseloomu: a — kerge imestus, meeldiv üllatus; i — samuti imestus, kuid meeldivusmoment puudub; u — kutse, ka üllatus, nutt.

Samal viisil esitame kaksikhäälikud AI (ebameeldiv imestus, kerge ehmatus, valutunne), UI (kerge põlgus, ebameeldivus), AU (tavaline hüüd, kutsumine, koera haukumine). Et üksikud tähed on siin juba tuttavad, võivad õpilased ise kokku seada tähtedest või „kirjutada“ tahvlile AI AU UI.

Lookesi häälikute ja tähtede esitamisel võib vahelduseks, töö elustamiseks saata ka vastavate liigutuste, tegevuse või mänguga.

Erilist rõhku pandagu puhtale hääldamisele. Ka juhitagu laste tähelepanu sellele, missugused suuosad liiguvad hääle sünnitamisel, harjutades sellega lapsi teadlikule lugemisele. Korraliku lugemise arendamiseks on hääldamisharjutustel oluline tähtsus.

Ka õiget hingamist (vahelihase abil) tuleb õpetada hääldamisharjutustel, nagu seda nõutakse lauluõpetuseski. Õige õhutaagavara kasutamine võimaldab ilusat, meeldivat lugemistooni.

Hääliku ja tema kirjakuju õppimisel võetagu kohe abiks ka käsi. Siis oleks korruga rakendatud tõe kõrv, silm, suu ja käsi. See kõik teeb õpetuse isetegevaks, meeldivaks ja tagajärjekaks. Käeliigutused on tingimata tarvilikud eelharjutustena kirjutamiseks. Kirjutamine ise (s. o. kirjatähtede õppimine) algab alles pärast aabitsa-kursuse lõppu.

Milliseid harjutusi teeme käega?

1) Liigutused õhus: a) terve (parema) käega esitatud tähe kuju reprodutseerimiseks, alul tähte vaadeldes, siis ka suletud silmadega. Niiviisi harjutame käe suuri lihaseid, seega käeosavust üldse. b) Samasugused liigutused ainult randmes. Tarbe korral võib algul teise (vasaku) käega paremat kätt küünarnuki kohalt kinni pidada, hiljemini siiski peame saavutama iseseisvad liigutusi randmega. c) Samad liigutused ainult nime-tissõrmega.

Selliste harjutuste järjekord on arusaadav: järk-järgult viime tegevusse väiksemaid lihaseid ja lihaste rühmad. (Vasakkäesuse probleem ei mahu meie teemasse.)

2) Tähtede kujutamine (hästi suurelt) klassitahvilil või paberil. Ideaaliks oleks nõue, et iga laps saab tähti tahvilil kriidiga kirjutada. Enamikul koolidest puuduvad nii suured klassitahvlid, siin tuleb leppida harjutustega teatavas järjekorras: täna kirjutavad ühed, homme teised. Nõuda tuleb, et laps tahvilil kirjutades kasutaks terve käe ja siis randme liigutusi. Ei või lubada tahvilil kirjutada ainult sõrme liigutustega, nagu kirjutame töövihus. Tahvli asendajaks oleks odav pakkimis-paber, millele võib „kirjutada“ värvipliatsiga, pastelliga. Sõe või

kriidi tarvitamist ei saaks soovitada, sest see määdib kergesti ja tekitab tolmu.

Suurte tähtede „kirjutamiseks“ erilist meetodit ei ole, kuid tuleb soovitada, et liigutused oleksid mitmekesised — ülalt alla, alt üles, vasakult paremale, paremalt vasakule. Nii näiteks A kirjutamisel ei tuleks piirduda ainult liigutustega tähe tipust alla ja põikkriipsu tõmbamisega vasakult paremale, vaid harjutatagu ka A vasakpoolse külje „kirjutamist“ alt üles. Samuti mitmekesistatakse liigutusi M, N, K, E jne. kujutamisel. Niiviisi harjutame juba aegsasti mitmesuguseid liigutusi, mis on pärastpoole tarvilikud kirjatehnika õppimisel.

3) Kasulik harjutus on ka tähtede p a b e r i s - l õ i k a m i n e. See toob juurde uusi liigutusi ja aitab hästi fikseerida mälus tähe kuju. Väljalõigatud tähed kleebitakse paberile (töövihku-brošüüri), millega mitmekesistatakse ka nähtavaid töötulemusi. On kasulik katsuda, kompida paberile kleebitud tähtede kuju sõrmeotstega (silmad sulgeda!).

4) Lisaks võiks veelgi mainida uusi harjutusvõtteid: tähtede moodustamine tik kudest (ainult sirgetest osadest koosnevate tähtede puhul), kujutamine jämeda lõnga abil, võimaluse korral ka voolimine savist (plastiliinist).

5) Kohe võetagu tarvitusele ka lugemiskast ehk liikuv-aabits, et lapsed võiksid tähtedest koostada sõnu, lühilausekesi. See on ettevalmistav samm tõelisele kirja- ja keeleõpetusele, mille eest tuleb hoolitseda juba aabitsa-kursuses. Lugemiskast võimaldab isetegevat töötamist aabitsa-õppimisel.

Kasutades mitmekesiseid võtteid tähtede õpetamisel, teeme selle raske töö lapsele üsna meeldivaks ja huvitavaks. Niiviisi võime anda lastele iseseisvat ja kahtlemata kasulikku, otsustarbekat tööd juba esimestel koolipäevadel. Liitklassis on see paratamatus, kuid üksikklasside õpetajadki võimaldagu oma õpilasil iseseisvat töötamist juba aabitsa-kursuses.

Trükitud aabitsat kasutame algusest peale iga tähe õppimisel pärast seda, kui vaatlus ja harjutused on sooritatud. Siis edeneb lugemine raamatustki üsna hästi. Üldiselt võiks soovitada: ärgu rutatagu trükitud teksti lugemisega, vaid hoolitsetagu põhjaliku vaatluse ja mitmekesiste eelharjutuste eest. Siis

kujuneb lugemine raamatust (aabitsast) täiendavaks, kordavaks harjutuseks. Selles peabki algul aabitsa ülesanne seisma.

Ei saa õigustada lähtumist aabitsast, ka mitte aabitsas olevaist piltidest. Aabitsast lugemine olgu lapsele meeldivaks lisaks tööle, mis õpetaja juhatusel muul viisil sooritatud.

Paljud õpetajad välismaail pooldavad „omatehtud“ aabitsat, mis kujuneb klassi tegelikus töös kõigi ülalkirjeldatud töövõtete kasutamisel. Meie oludes praktilist tähtsust sel asjal ei ole. Lapse „oma aabits“ (töövihk, tööbrošüür) on tarvilik, samuti on lapsele tarvilik trükitud raamat-aabits.

A, I ja U käsitluse puhul antud üksikasjalikud seletused ja töövõtted on rakendatavad ka edaspidises töös.

Esimesed kaashäälikud L, N, M. Juba lapse esimestes hääletsustes esineb peagi l-häälik (siit ka nimetus: lällutamine). Lähtumiseks sobib väga hästi mõni lauluke, mille sõna-des esineb la-la-la (näiteks „Kiigel“ või mõni teine). Laulame ka terve laulu la-la-ga. Ütleme la-la ühetooniliselt, pannes tähele keele tugevat liikumist. Jätame a lõpus ütlemata, sünnibki häälik l. Edasi järgnevad juba tuttavad harjutused tähtede õppimisel.

N-tähe puhul oleks lähtumine näiteks heakskiitvast NII, NII! Sageli me sel puhul piirdumegi ainult n-ga. Kustutades (elimineerides) NII-st i-hääliku, saamegi n-hääliku, mille tekkimiskoht on ninas.

M-tähe esitamisel võib lähtuda lehma ammumisest (MUU) või (karu) mõmisemisest. Saame selge huulhääliku m.

Teised täishäälikud ja kaashäälikud. Neid esitame kas puhtaina (oo! — imestus) või kaksikhäälikuis (ae! ei! oe! oi!) või loomulike häältena koos kaashäälikutega (no-noo! nõõ! mää! vüit-vüit!).

Kaashäälikutest saame loomulikes häältes väga hästi esitada s (susin, sisin), r (urin), v (vulin), t (tiksumine, tilin), p (pimm-põmm, upatamine), h (hirnumine, veduri ähkimine). Ka k võiks esitada näiteks kana (kuke) kluksumisena, kuid siin sobib ka uue tähe esitamine teiste, tuttavate tähtede keskel sõnas (kukeke, kanake), mis esineb õppejutus.

Viimast võtet tulebki paratamatult kasutada D, B, G ja J esitamisel. Esimesed kaks neist on vajalikud juba aabitsa-kursuse

esimesel poolel tegevuste nimetamisel, viimased kaks jäävad lõppu.

Häälikute ja tähtede esitamine koos teistega, millest nad hiljem eraldatakse vaatluseks üksikult, on õige võte ka keeleteaduslikust seisukohast, sest kaashäälikud ja mõned täishäälikud (õ, ü) üksikult ei esinegi. Teaduslikud uurimused on näidanud, et ka nn. foneetilistes keeltes (näit. eesti ja soome keeles) ikkagi häälikud erinevad selle järgi, missuguste teiste häälikutega nad koos esinevad. Eriliste aparaatide abil ülesmürgitud õhuvõnked kõnelemisel annavad tunduvalt erinevaid kõveraid ühe ja sama hääliku jaoks erinevais häälikute kombinatsioones. Seda seika võib märgata lihtsel vaatluselgi. Jälgitagu kõneorganite asendit ja liigutusi näiteks sõnade puhul: kas, kes, kus. Üsna selgesti tundub, et k-hääliku kõla igas sõnas on erinev, mida põhjustab järgnev häälik. Eraldades häälikute ja tähtede vaatlusel aabitsa-kursuses üksiku hääliku, me toome esile vaid selle tüüpilise kõla. See õnnestubki, kui valime lähtumiseks sellise sõna, kus vaadeldav häälik on just iseloomustava väärtusega (tik-takk, pimm-põmm jne.).

Kas vajame ka kaashäälikuid kujutavate tähtede nime nende esimesel tundmaõppimisel? Kindlasti ei! Küll aga peame tarvitama tähtede nimesid hiljem, sõnade analüüsil ja kirjutusharjutustel. Siin tuleks võtta reegliks: kui me t u t t a v a i d tähti üldse nimetame, siis teeme seda juba õige nimega — be, de, ge, el, em... Luua kunstlikke nimetusi ei ole ühtki tarvidust. Nimetused: kõva ja pehme mokahäälik (P, B), kõva ja pehme kurguhäälik (K, G)¹⁾ ei lihtsusta ega hõlbusta tööd. Omal ajal kasutati meetodit, kus kõigile tähtedele anti erilised, kuid ebateaduslikud nimetused (näit. a — ammulisuu, r — keeletäristaja, m — mõmiseja jne.). Nüüd aga on selline meetod kadunud ja vahest ainult mõningaid jäänuseid temast on siin-seal märgata.

Siin on nähtavasti tekkinud arusaamatus. Kui kaasaegsed lugemisõpetuse viisid ei pea õigeks tähtede nimetamist häälikute ja nende sümbolite (tähtede) esitamisel ja vaatlusel, siis see sugugi ei tähenda, et tähtede nimetusi üldse ei tohi emakeele algõpetuses tarvitada. Analüüsivas töös, samuti vigade märkimisel ja parandamisel on tähtede nimed tarvilikud ja kasulikud.

¹⁾ Vt. „Kooliuuenduslane“ 1934, nr. 8.

Kas on tarvilikud tähtede piltlikud kujutised? Vanemais aabitsais niihästi meil kui teistes keeltes leidub pilte, mis püüavad järele aimata tähtede kuju (näit. avatud huuled = O, pasuna kõver osa = U, istuv laps = L, laps kiigel = M jne.). Säärane sarnasuse otsimine on täiesti kunstlik ja ei lihtsusta aabitsa õppimist põrmugi. Otse vastupidi, niiviisi tuuakse vaatlusse hoopis kõrvalised kujutlused, mis segavad tähe kuju otsest sidumist häälikuga ja vastupidi. See on lugemisprotsessis tingimata tarvilik. Kui kasutame õpetuses kõiki ülalkirjeldatud tarvilikke käsitusvõtteid, siis osutub seesugune „näitlikustamine“ tarbetuks ja sedagi vaatleme kui iganenud meetodite jäänusi uues õpetuses.

Üksiksõnade lugemisaste.

Arenemispsühholoogilise põhimõtte kohaselt järgneb iga tähe tundmaõppimisele üksikute sõnade lugemine. See oleks lugemisharjutus äsja õpitud ja varem tuntud tähtede kokkulugemiseks. Mitmest sõnast koosnevate lausete lugemine on sel astmel raske ja edeneb visalt. Iga üksiku sõnapildi tajumine, nagu alguses näidatud, nõuab aega. Sõnade lugemise vahel tekib paus, aeglastel lugejatel üsna pikk seisak, mis katkestab loetava lause mõtte. Mõtet ei taba hästi lugeja ise, ebameeldiv on säärane lugemine kuulajalegi.

Sellepärast osutubki paratamatuks üleminekuaste esimeselt, häälikute ehk häälte astmelt lausete lugemisele — üksiksõnade lugemine. Kuidas valida sõnu, et neil oleks lapsele mõtet, et nad ei oleks vaid paljad häälikute ühendid? Raskusi suurendab veel see asjaolu, et eriti alguses on tuttavate tähtede arv piiratud. Ei oleks kuidagi lubatav- anda lapsele lugemiseks sõnu, mis lapses ei tekita mingeid kujutlusi, mõtteid, tundeid. Niisuguseks osutuksid paratamatult sõnad (asjade nimetused), mida tuleks kunstlikult valida nende tähtede järgi, mida lapsed juba tunnevad. Sel viisil tekiksid umbes säärased sõnaderead, nagu taevas, saabas, kass.

Siiski on üks võimalus ja täiesti hea võimalus küsimuse lahendamiseks: kasutagem üksikute sõnadena laste- või üldse eesnimised (ja muidugi ainult eestipäraseid). Juba esimese kaashääliku õppimisel lisaks kolmele esimesele täishäälikule võime siis vaevata leida üle 6 nime, milles esinevad ainult need tuttavad tähed. Iga uue tähe õppimisega kasvab lugemiseks kõlvuliste sõnade (nimede) arv. Niiviisi saab juba aabitsa esimesed

leheküljed koostada nii, et valitseb tekst, mitte pilt. Muidu on see võimatu, nagu näeme meie vanemais aabitsais.

Nimede lugemine tekitab lapses suurt huvi ja elavaid kujutlusi. Võib juhtuda, et loetud nimi on lapse enda nimi. See on lapsele üllatav avastus! Mõned metoodikud, kes samuti soovivad lastenimede lugemist aabitsakursuses, ütlevad koguni, et sel avastusel on otse maagiline mõju (A. Kern, W. Kramer, viimane näit. oma raamatus „Ein Jahr Ganzheitslesemethode“). See on ka arusaadav: üks tekitab nii mõnelegi täiskasvanule rõõmu oma nime lugemine trükituna ajalehes või mujal.

Palju elevust toob nimede lugemine ka seetõttu, et klassis võib ikka leidub lapsi, kes kannavad aabitsas esinevat nime. Ja kuigi ei ole just omas klassis selle või teise nimega last, siis on neid kindlasti teises klassis, naaberkoolis, naabertalus jne. Niisiis ei ole AINI või ÄILI surnud sümbolite kogum, vaid see tähendab lapsele rõõmsat käharpäist tüdrukukest, kes ka õpib koolis või mängib veel kodus.

Et igal nimel on omaette tähendus ja väärtus, ei ole mingit tähtsust üksikute sõnade lugemise kiiruses. Pikemad vahed isegi soodustavad elavamalt kujutlemist.

Lugemistehnika arendamisel on nimedel eriline väärtus: neid ei saa kergesti pähe õppida ja siis peast-lugeda, sõnu ja tähti mitte jälgides. See pähe on üldiselt tuntud. Lapse mehaaniline mälu on võrdlemisi tugev ja talle jääb meelde mõni salmike või ladusalt koostatud looke, nagu neid aabitsas tavaliselt leiame, juba mõnekordse ettelugemise või kuulamise järele. See ei lähe nii kergesti nimede lugemisel, mil pole sisemist seost, näit. LIINA AINI AINU.

Edasi, nimede hulgas on rohkesti niisuguseid, mis erinevad üksteisest vaid ühe tähega (näiteks kaks viimast nime). See nõuab täpset tähelepanu, et teksti õigesti lugeda, mitte aga peast vuristada. Sel viisil oleks üksiksõna aste aabitsa-kursuses täiesti rahuldavalt lahendatud.

Metoodilisest küljest olgu üksiku sõna lugemine tervikuline protsess. Vaadelgu laps enne üksikuid tähti, mida ta tunneb, lugegu neid kokku vaikselt ja siis juba üteltu kuuldavalt terve sõna. See lugemisprotsess on peamiselt sünteetiline, analüüsi esineb selles vaid niipalju, mil määral õpilane kasutab oma tähelepanu sõna üksikute elementide eraldamiseks.

Silbiti-lugemist või koguni üksikute tähtede üksikult lugemist (veerimist) ja siis nende ühendamist silpideks, silpide ühendamist sõnaks ei saa tänapäeval õigustada lugemispsühholoogia alusel. Säärane lugemisviis on ka üks peamisi põhjusi, et lapsed hakkavad koolis inetult lugema. Algusest peale tuleb harjutada lapsi sõna tervikpildi tabamises, kui kõik üksikud elemendid on tuttavad. See edeneb ka jõudsasti, kui aga õpetaja laseb õpilasil enne ettelugemist sõnu vaikselt rahulikult vaadelda. Õpetaja, kes tunneb lugemisprotsessi üksikuid faase, niiviisi toimibki.

Metoodilist nõuet, et enne sõna häälega lugemist, s. o. ettelugemist õpilane peab tajuma sõna tervikpildi ja siis ka sõna tervena lugema, mitte aga veerima, — ei tule segada ühe uusima aabitsa-õpetamise meetodiga, mida nimetatakse ka terviksõnameetodiks. Väimast meetodit kasutatakse näit. inglise keeles, sest selle foneetiliste iseärasuste tõttu pole võimalik aabitsa-kursust rajada normaalhäälikute meetodile. Ka Saksamaal leidub terviksõnameetodi pooldajaid. Puhtal kujul nõuab see meetod, et lugema-õpetamine algab tervete sõnade päheõppimisega, ilma et tehtaks vähematki tutvumist üksikute tähtede ja häälikutega. Seega tuleb iga sõna pilt tajuda, meeles pidada ja ära tunda iseseisvana, umbes nii nagu tuleks pildil olevaid kujutisi ära tunda ja nende nimetusi meeles pidada! Alles hiljem, kui on pähe õpitud üsna suur hulk sõnu, alatakse ka analüüsivat ja sünteesivat lugemist. Et sel „terviksõnameetodil“ pole peaaegu midagi ühist ülalkäsiteldud tervikulise lugemise nõudega, peaks juba sellest lühikesest iseloomustusest selge olema.

Lühilauseste aste.

Võrreldes eelmise astmega ei too see aste palju uut juurde. Siingi jääb kehtivaks tervikulise lugemise nõue, kuid laiendatud kujul: õpilane peab enne terve lause vaikselt läbi lugema ja siis juba ette lugema. Arusaadavalt peavad need laused aabitsas väga lihtsed ja lühikesed olema, et laps tõesti suudaks terve lause tajuda.

Uue võttena kasutagem sel astmel ka analüüsivat lugemist, mis soodustab hea, teadliku lugemisoskuse arenemist. Analüüs on viimaseid ülesandeid iga tähe õpetuskäigus. Siis jagatakse sõna silpideks (õigemini mitte sil-

pideks, nagu seda tehakse keeleõpetuses järgnevail õppeaastail, vaid osadeks, nagu seda teeme sõnade üleviimiseks ühelt realt teisele) ja loetakse neid ka üksikult.

Et seda analüüsivat lugemist algul hõlbustada, tuleb aabitsas vastavat osa silbitatult (poolitatult) anda. Seejuures jääb aga oluliseks nõudeks, et poolitamine ei lõhuks märgatavalt sõna tervikpilti. Soome aabitsais on selleks kasutatud mitmesuguseid võtteid (silpide trükkimist eri värvides, erisugusel põhjal, sidekriipsud jne.) Sealgi on püütud säilitada sõna tervikpilti, kuid hästi selgesti esitada ka silbid. Olgu muuseas tähendatud, et Soomes valitseb veel laiadaselt veerimismeetod, s. t. silbid loetakse enne üksikult ja siis alles loetakse nad kokku. Sellepärast on seal kõnesoleval küsimusel suurem tähtsus.

Kõigi kaalutluste järgi osutub parimaks võtteks analüüsival lugemisel silpide (sõnaosade) eraldamine üksteisest pisut suurema vahega kui see on tavaliselt tähtede vahel, kuid märgatavalt väiksema vahega kui see on sõnade vahel. Siis on õpilasel võimalik leida silbid ja tajuda ühtlasi ka sõna kogupilt.

Arusaadavalt ei silbitata ülaltoodud põhimõttel neid sõnu, mida ei saa poolitada üleviimiseks ühelt realt teisele (ema, isa, onu, olen).

Seda polegi tarvis, sest 3- (harvemini 4-) täheline sõnad on tajutavad ja loetavad kergesti, ilma poolitamisetä. Kui seda siiski teha, siis satume varsti raskusele: õpilane küsib, miks ei või poolitada üleviimiseks järgmisele reale e-ma, o-nu. Seletada seda 8—9-aastastele lastele niiviisi, et üksikul tähel olevat „igav“, on ju lausa naiivne ja täiesti ebateaduslik. Päril silbitamine ei kuulu aabitsa-kursusse, siin teeme analüüsil vaid ettevalmistust sõnade poolitamiseks kirjutamisel.

Lõpuks võib soovitada aabitsa-kursuses juba esimesel astmelgi teadliku lugemise arendamiseks ja ka keeleõpetuse seisukohast mõningaid täiendavaid analüütilisi ja sünteetilisi harjutusi.

1) Valides sobivaid sõnu, lühendame neid lõpust tähtede või silpide kaupa, näiteks: laevale — laeval — laev, hobusega — hobuse — hobu, emakene — emake — ema jne.

Harjutuseks tuleb valida sõnu käsitledavast aimest ja kõrvalkäändeks võetud sõna esitatakse lauses, näit.: Paat ligines lae-

vale... „Kärbitud“ sõnal peab olema ka mõte, ei või vaadelda mõttetuid tähtede ühendeid (näit. hobune, hobun, hob).

2) Moodustatakse riime antud sõnale, a) vahetades ainult esimest tähte (puu — suu — luu — kuu) või b) asendades esimene silp uuega (pada — rida — koda). Siin võib kasutada ka riim-mõistatusi lastelehtedest või lasta neid lastel endil koostada.

3) Antakse esimene silp, õpilased ise leiavad teise silbi (pikemaid sõnu ei saa alguses võtta): pada, pala, palu, paras, pasun jne.

Kõik harjutused kirjutatagu klassitahvlile (vahest ka töövihku). Niisuguste harjutuste väärtus on ka selles, et nad teevad õpilaste sõnavara liikuvaks, aktiivseks, mis arendab keelt. Et siin õpilased ise valivad ja otsivad sobivaid sõnu, siis ei ole kartust, et harjutused muutuvad mehaaniliseks, mõttetuks tööks: igaüks saab ju ütleda ainult niisuguse sõna, mille tähenduse ta teab. Neid harjutusi jätkatakse ka järgmistel õpetuseastmetel.

Aabitsa-kursuse 2. aste: üleminek suurteilt tähtedelt väikestele.

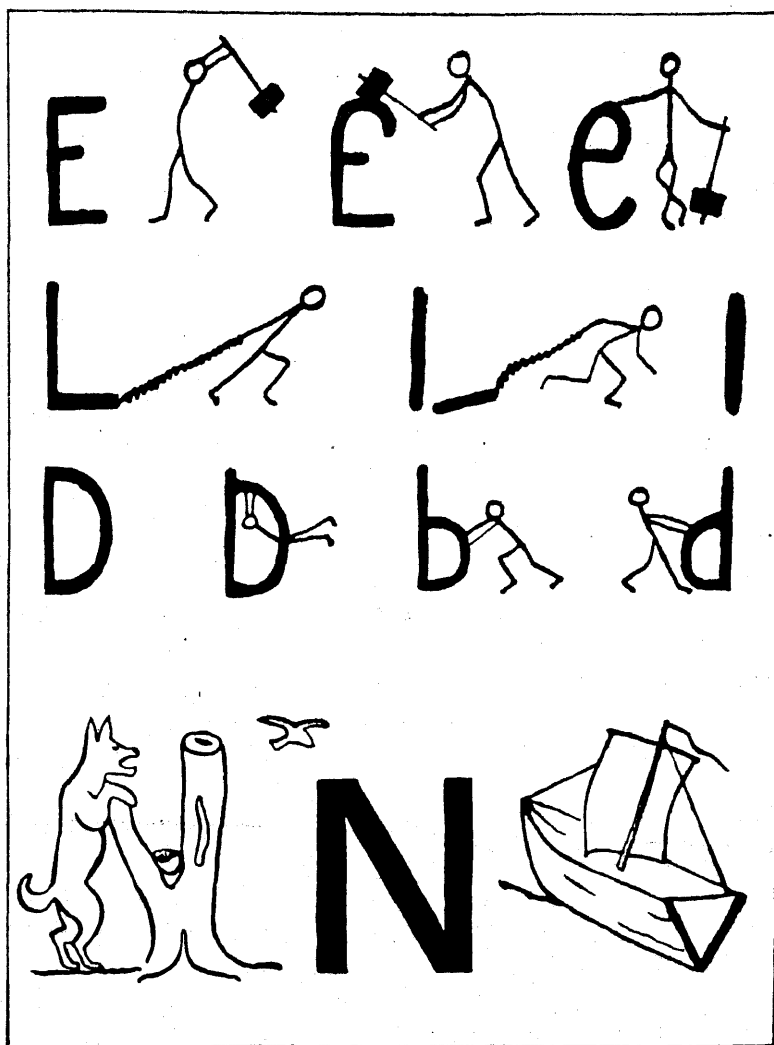
Kui kõik suured tähed on õpilastele tuttavad ja kui on ka küllaldaselt harjutatud lugemist kõigi tähtedega, minnakse üle tavalisele, väikeste tähtedega trükitud kirjale (väike täht tähendab siin muidugi tähepilti, mitte aga tähe suurust ehk nn. kirjakraadi, — see peab alguses hästi suur olema).

Meie koolides kulub suurte tähtede, aabitsa-kursuse 1. astme käsitluseks 6—8 nädalat. Mõned õpetajad peatuvad sel astmel veelgi rohkem aega ja peab arvama, et see on kasuks edaspidisele õpetusele. Muidugi peab siis olema küllaldaselt harjutus- ja lugemisainet, mis meie senistes aabitsates on väga napp.

Tutvumine väikeste tähtedega ei võta kuigi palju aega. Enamasti on lapsed juba kodus või ka ärisiltidel väikesi tähti vaadeldud ja neid ka lugenud. Seepärast piisab vaid 3—4 tundi, et üle minna harilikule kirjale. Selleks on soovitavad järgmised võtted:

1) Vaadeldakse suuri ja väikesi tähti, mis on teineteisega täiesti või peaaegu sarnased: Uu, Üü, Oo, Öö, Öö, Ii, Kk, Ss, Jj, Pp.

2) Vaadeldakse suuri ja väikesi tähti, mis kujult erinevad: Aa, Ee, Mm jne. Selleks loetakse sõnu, mis on trükitud mõlemas kirjas. Erilised „moondamislood“ või pildid, nagu neid leidub vanemais aabitsais, ei ole tarvilikud. Nagu juba märgitud, on lap-

Joon. 3. Näiteid tähtede „moondamislugudest“ (kolm ülemist rida) ja „näitlikustamisest“ (all vasakul N piltlik kujutis, paremal V — laevapära; vt. lk. 94).

sed väikesi tähti varemgi näinud ja need pole lastele täiesti võõrad. Peale selle on omapärase kujuga väikeste tähtede arv väike (12), nii et normaalselt arenenud lapsed suudavad neid omandada ilma kõrvaliste kujutluste abita, mis asja õieti keerukamaks teevad: tuleb pidada meeles iga tähe puhul ka moondamis-lugu või -pilt! Kui sääraseid pilte kuski leidub, võib ju neid lõbusa palana vaadelda.

3) Edasi loetakse mõned lookesed, kus suurte ja väikeste tähtede-ga trükitud read esinevad rööbiti, ja lõpuks võetakse ka mõned palad, mis on trükitud mõlemas kirjas.

Seega olekski jõutud hariliku trükikirja lugemisele.

3. aste: väikese antiikva kirja lugemine, kirjalikud harjutused „jooniskirjas“ ja kirjatähtede õppimine.

Aabitsa-kursus kestab tõeliselt niikaua, kuni lapsed õpivad ka tähti kirjutama. „Kirjatehnika“ õpetus algab samal ajal, kui asu-takse lugema väikeste tähtede kirja. See töö võib käia iseseisvat metoodilist rada, sest kirjalikeks harjutusiks seoses lugemisainega võib veel tarvitada „jooniskirja“, nagu aabitsa-kursuse esimesel astmel. Siis ei ole tarvidust rutata kirjatähtede õppimisega. Kirjatehnika harjutusi tehtagu küllaldasel määral, et käekiri saaks hea aluse. Väikeste kirjatähtede harjutamine võib kesta peaaegu jõuluni. Suured kirjatähed, mis on ka palju raske-mad kui väikesed, võetakse kirjatehnika kursusse alles 1. õppe-aasta teisel poolel.

Aabitsa-kursuse 3. astme töö üldise korralduse kohta maksab täiel määral õpetuse keskustuse nõue. Selle nõude teostamine ei ole ka kuigi raske. Kodulooline vaateõpetus on käsitluse aluseks. Sellega liitub sisult lugemisõpetus. Lugemispalade (ja ka koduloo) ainel antakse mitmesuguseid kirjalikke harjutusi keele-õpetusliku sisuga ja ettevalmistusena kirjandite kirjutamiseks. Kuidas see keskustus on teostatav, võib jälgida näiteks lugemikus ja tööraamatus „Esimesed vaod“. Samuti on aabits „Esimesed vaod“ koostatud ülalkirjeldatud põhimõtete ja nõuete kohaselt.

Kuigi kirjatehnika areneb enam-vähem iseseisvalt, põhi-mõttel — lihtsemalt keerukamale, kergemalt raskemale —, on soovitatav ja võimalik siduda kirjatehnika harjutusigi koduloo ja lugemisainega, valides sellest sõnu või lühilauseid kirjaharjutu-

siks. Ei saa kuidagi põhjendada ega õigustada killustatud algõpetust, kus iga õppeala käib oma teed: koduloolist ainet ei rakendata ega arendata edasi lugemisõpetuses, mõlemad jäetakse kasutamata kirjalikes harjutusis, ka kirjatehnikas. Sellise töökorralduse kasvatavuslikud mõjud ei ole küllaldased ja ka õpetuslikud tulemused väiksemad kui nad võiksid olla õige tööviisi kasutamisel.

Lugemisvigadest ja -takistustest. Lugemisõpetuses tuleb algusest peale võidelda lugemisvigade ja -takistustega. Esimesed johtuvad tähtede puudulikkusest tundmisest, ebatäpsest tähelepanust, hooletusest, lohkusest. Eriti tuleb võidelda n-õ. a i m a v a l u g e m i s e g a e h k p e a s t - l u g e m i s e g a. Õpilane loeb küll näivalt raamatu teksti, kuid tegelikult on tal pala pähe õpitud ja vaadates vaid pala või rea esimest sõna „aimab“ juba, kuidas „lugeda“ edasi. Et avastada seesugune lugemisevõte, tuleb lasta lugeda üksikuid sõnu lause keskeltki. Teisel kujul esineb see aimav lugemine siis, kui õpilane ei oska hästi lugeda, tabab vaid sõna esimesi tähti ja hea õnne peale ütleb, „loeb“ edasi, ilma et ta „loetavat“ teksti ka näeks. See kavalus paljastub kergesti seetõttu, et loetu kaotab õige mõtte. Täiskasvanuil esineb see viga hooletul, tähelepanematul lugemisel. Samuti kergesti märkame teist „kavalust“ — vähem tuntud tähed asendatakse kergemate, tuttavatega, näit. loetakse konts pro kortis, kallama pro kalduma (siin on õige sõna vähem tuntud).

Kõigi selliste vigade kõrvaldamine ei ole just väga raske, kui aga õpetaja hoolega kontrollib lugemist.

Raskem on aga võitlus lugemistakistustega, mille põhjused peituvad lapse psüühikas. See tähendab, et laps näeb loetavat sõna õigesti, oskab seda ka lugeda, kuid ei saa! Näitena võiks mainida tähtede (ja harilikult ainult teatavate tähtede) vahelejätmist, ümberpaigutamist, tähtede võõriti lugemist, ühe tähe asendamist teisega. Erutatud olekus vahetatakse kergesti kahe kõrvuti seisva sõna algustähed või silbid (too metsast puid loetakse: too petsast muid) iseäranis siis, kui see annab hõlpsamini loetavad „sõnad“. Muidugi kuulub ka kogelemine lugemistakistuste hulka; selle rävi vajab asjatundliku arsti abi.

Ka teiste lugemistakistuste kõrvaldamiseks on arsti-psühhiaatri abi enamasti tarvilik.

Kuid selleks, et vigu ravida ja takistusi kõrvaldada, peab neid tundma. Seepärast on väga soovitatav just lugemise algastmel lugemisvigade ja -takistuste uurimine. (Seks otstarbeks ongi antud ka vastav teema kursuslaste iseseisvate tööde nimestikus.)

On selge, et tegelikus koolitöös kasutatakse väga mitmesuguseid erivõtteid aabitsa-kursuses ja üldse lugemisõpetuses. Nende töövõtete kohta väidetakse sageli, et nad on head, sellepärast et annavad tulemusi. Üldiselt ei ole säärane motivatsioon õige: ei saa hinnata õppetöö sisulist väärtust ainult töötulemuste järgi. Töötulemused võivad olla küll ühesugused, kuid selleks kasutatud tööviisid võivad hoopis erineda oma väärtuse poolest. Näiteks: teatava luuletuse võivad lapsed ilma ühegi ettevalmistuseta ja seletuseta õpetaja käsul hästi pähe tuupida, mis nõuab lapsel küllaltki suurt pingutust ja vaeva. Kuid sama luuletus õpitakse pähe hoopis kergema vaevaga, peaaegu märkamatult, kui luuletust käsitletakse ajakohase meetodi nõuete kohaselt. Mõlemal juhul võib õpetaja väita: minu tööviis annab tulemusi! Kuid kas võime me üheväärseiks hinnata tööviise endid?

Sellepärast ei või õpetaja rahulduda paljalt fakti konstateerimisega: see töövõte annab tulemusi! Teadlik õpetaja peab hoolikalt kaaluma, kuid võrd tema käsitusviis, mis näival on päris hea, vastab tänapäeva kasvatusteaduse nõuetele õpilase isetegevuse, tema üldise arendamise, huvide süvenemise ja vaimse täiendamise mõttes. Leiab ta seda oma tööviisis vähe, osutub paratamatuks kogu senise töökorralduse ja harjumuseks saanud tööviiside revideerimine ja uuendamine. Aabitsa-kursuse suhtes on see seisukoht erilise tähtsusega.

Trükitud 15. septembril 1938. a.

Toimetuse aadress: Tartu, Tähe 77-3.

Vastutav ja tegevtoimetaja Joh. Käis.

Väljaandja „Õpetaja“, Tallinn, Pühavaimu 11.

JOH. KÄIS

ESIMESED VAOD

Emakeele lugemik ja tööraamat

Koosneb järgmistest osadest:

I õppeaasta.

- a) Aabits — on nüüd, 4. trüki, iseseisev raamat. Ta on koostatud kasvatuspühholoogia ja uuemate pedag. nõuete kohaselt ja on seega meie moodsaim aabits, mida võib tarvitada nii kodus kui koolis. Uudusena — lisavihuke kirjutusõpetuse, s. o. kirjatehnika õpetamiseks. Aabits on illustreeritud kunstnik. R. Kiviti 4-värviliste piltidega.

Hind (ühes kirjutusharjutuste lisaga) — köites 90 senti, vihk-aabitsana — 80 senti.

- b) Lugemik ja tööraamat — sügisest jõuluni: 4. trüki illustreeritud R. Kiviti piltidega. Raamatusse on võetud uusi palu, näit. klassijuhatajatunni sisustamiseks, liiklemisõpetuseks. Need antakse lisavihukesena, et uut trükki võiks raskusteta tarvitada eelmise trüki kõrval. Harjutused kirjalikuks tööks on hoolega läbi vaadatud ja kohandatud ka keskpärase õpilase võimetele.

„Esimesed vaod“ ongi ainuke lugemik, kus kirjalikud harjutused on seotud lugemisainega.

Hind — köites 50 s., vihk-lugemikuna — 40 s.

- c) Lugemik ja tööraamat — jõulust kevadeni. Ilmub uues trüki novembris s. a.
- d) Emakeele töövihk, 2. trükk. Hind 30 senti. Mitmekesiste harjutustega, soovitav täienduseks lugemikus antud ülesannetele.

Kõik osad HM-i poolt tarvitamiseks lubatud.

Tähed väljalõikamiseks lugemiskasti jaoks. 80 tähte kartongil. Hind 5 senti.

K. K. Ü. „Töökooli“ kirjastus.

Joh Käis „Esimesed vaod“

II õppeaasta.

Siin moodustavad terviku, nagu I õppeaastalgi:

a) Lugemik-tööraamat ühes kirjalike harjutustega.
Sügisest jõuluni.

Hind — köites 50 senti, vihk-lugemikuna 40 senti.

b) Lugemik-tööraamat ühes kirjalike harjutustega.
Jõulust kevadeni.

Hind 95 senti, vihk-lugemikuna — 80 senti.

c) Emakeele töövihk II.

Hind 30 senti.

HM-i poolt tarvitamiseks lubatud.

„Esimesed vaod“ — aabits, lugemik-tööraamat ja töövihk moodustavad sisulise ja metoodilise terviku. Erilist kirjalike harjutuste kogu selle kõrval vaja ei tule.

Individuaalseks tööks paremaile lugejaile:

„Esimesed vaod“ I, lisavihud:

I. Laste suvised lõbud (suurte tähtedega). Hind 10 s.

II. Sügis tuleb. Hind 8 senti.

III. Kallil jõuluajal. Hind 10 senti.

IV. Laste tööst ja mängust. Hind 10 senti.

V. Lookesi loomadest. Hind 10 senti.

VI. Kui kevad on tulnud. Hind 8 senti.

Peale selle hästi illustreeritud (sobib kingiks):

Lastelood piltides (lugemiku ainel). Hind 45 s.

„Esimesed vaod“ II, lisavihud:

I. Suvi — õnnis lastemaa. Hind 10 senti.

II. Juba on sügist tunda. Hind 8 senti.

III. Kallil jõuluõhtul. Hind 15 senti.

IV. Laste kodusest elust. Hind 10 senti.

V. Loomalookesi. Hind 10 senti.

VI. Kaunil kevadisel ajal. Hind 12 senti.

HM-i poolt tarvitamiseks lubatud.

K. K. Ü. „Töökooli“ kirjastus.
